

Anna Wasilewska

Szkoła Główna Gospodarstwa Wiejskiego w Warszawie

INNOWACJE PRODUKTOWE I PROCESOWE W PRZEDSIĘBIORSTWACH PRODUKCJI ARTYKUŁÓW SPOŻYWCZYCH¹

PROCESSES AND PRODUCT INNOVATION IN ENTERPRISES MANUFACTURING FOOD PRODUCTS

Słowa kluczowe: innowacja produktowa i procesowa, jakość innowacji, cel działalności innowacyjnej
Key words: product and processes innovation, quality of innovation, the aim of innovation performance

Abstrakt. Przedstawiono działalność innowacyjną przedsiębiorstw artykułów spożywczych w zakresie produktów i procesów produkcji. Wyszczególniono przedsiębiorstwa, które wprowadziły zmiany w produktach i/lub procesach. Przedstawiono jakość wprowadzonych zmian, a także cel prowadzonej działalności innowacyjnej. Podstawowym celem działalności innowacyjnej w zakresie produktów i procesów była poprawa jakości wyrobów i usług, a także zwiększenie asortymentu produktów i wejście na nowe rynki zbytu lub zwiększenie udziału w rynku.

Wstęp

W literaturze postrzega się innowację jako proces lub jednorazową zmianę, co ma bezpośredni związek z wąskim lub szerokim ujęciem innowacji. W wąskim znaczeniu określa się ją jako zmianę w metodach wytwarzania i produktach, ewentualnie w organizacji procesu produkcyjnego, bazującą na nowej lub niewykorzystanej dotychczas wiedzy [Janasz, Koziół-Nadolna 2011]. Innowacja jest wówczas zdarzeniem ekonomicznym, realizacją w praktyce wynalazku a nie procesem obejmującym kreowanie wiedzy i jej zastosowanie w przedsiębiorstwie. Stanowi każdorazowo zmianę niepowtarzalną, jednorazową. Ciągłością i powtarzalnością cechują się zmiany o charakterze imitacyjnym [Schumpeter 1960]. W szerokim ujęciu innowacja utożsamiana jest z nowością. Każde dobro postrzegane przez kogoś jako nowe jest innowacją [Kotler 1994]. Pojęcie odnoszone jest wówczas do zmiany niebędącej bezpośrednim zastosowaniem wynalazku [Wyrwisz 2003]. Wówczas można stwierdzić, że innowacje to proces poszukiwania najlepszych, najbardziej nowoczesnych, optymalnych i najkorzystniejszych rozwiązań w odniesieniu do danej dziedziny życia [Wąsik 2008].

Najczęściej w przedsiębiorstwach występują innowacje technologiczne, które polegają na tworzeniu nowego rozwiązania w zakresie produktu lub procesu. Zgodnie z metodologią zawartą w Podręczniku Oslo [*Zasady gromadzenia...* 2005] do innowacji produktowych zalicza się znaczące udoskonalenia pod względem specyfikacji technicznych, komponentów i materiałów, wbudowanego oprogramowania, łatwości obsługi lub innych cech funkcjonalnych. Natomiast innowacja procesowa, to znaczące zmiany w zakresie technologii, urządzeń oraz/lub oprogramowania. Innowacje te mogą mieć za cel obniżenie kosztów jednostkowych produkcji lub dostawy, podniesienie jakości, produkcję bądź dostarczanie nowych lub znacząco udoskonalonych produktów.

Celem badań było przedstawienie działalności innowacyjnej przedsiębiorstw artykułów spożywczych w zakresie produktów i procesów produkcji.

Material i metodyka badań

Badania przeprowadzono w 459 przedsiębiorstwach działu „Produkcja artykułów spożywczych”. Spośród nich 225 zajmowało się przetwarzaniem i konserwowaniem mięsa oraz produkcją wyrobów z mięsa, 93 przetwarzaniem i konserwowaniem owoców i warzyw, 118 wytwarzaniem

¹ Praca naukowa finansowana ze środków budżetowych na naukę w latach 2010-2012 jako projekt badawczy MNiSW nr N N 115 180939.

wyrobów mleczarskich, natomiast celem działalności 23 spółek było wytwarzanie produktów przemiału zbóż, skrobi i wyrobów skrobiowych. Do badań wybrano wszystkie przedsiębiorstwa z wymienionych grup, zatrudniające powyżej 50 pracowników, które składały do GUS sprawozdanie o innowacjach w przemyśle (PNT-02) za lata 2005-2010 i równocześnie (w przypadku przedsiębiorstw zajmujących się przetwarzaniem i konserwowaniem mięsa oraz produkcją wyrobów z mięsa oraz wytwarzaniem wyrobów mleczarskich) składały w badanym okresie do GUS sprawozdanie o działalności gospodarczej.

Wyszczególniono przedsiębiorstwa, które wprowadziły zmiany oraz przedstawiono jakość wprowadzonych zmian. Analizie poddano również cele prowadzonej działalności innowacyjnej. Wyniki badań dotyczą wyłącznie tych przedsiębiorstw, które w latach 2005-2010 ponosiły nakłady na działalność innowacyjną. Stanowiły one w zależności od roku od 17,3 do 21,8% przedsiębiorstw zajmujących się przetwórstwem mięsa, 26,9-35,5% przetwórstwem owoców i warzyw, 31,4-33,1% wytwarzaniem wyrobów mleczarskich oraz 17,4-34,8% przetwórstwem zbóż.

Wyniki badań

W tabeli 1 przedstawiono udział przedsiębiorstw, w których ponoszone nakłady na innowacje skutkowały wprowadzeniem zmian w zakresie produktów i procesów.

W badanej grupie przedsiębiorstw innowacyjnych najczęściej zmiany dotyczyły wyrobów (54,4% przedsiębiorstw). W 41% spółek zastosowano nowe lub istotnie ulepszone metody wytwarzania wyrobów, natomiast w 27,2% – nowe lub istotnie ulepszone metody wspierające procesy. W najmniejszym stopniu w zakresie procesów zmiany dotyczyły metod z zakresu logistyki. Niewielki udział przedsiębiorstw, które wprowadziły zmiany w zakresie usług może wynikać zarówno ze znikomego zainteresowania innowacjami w tym zakresie, jak i nieprowadzeniem przez badane spółki działalności handlowej.

Wystąpiło zróżnicowanie w zakresie wprowadzanych w przedsiębiorstwie zmian, w zależności od rodzaju prowadzonej przez przedsiębiorstwa działalności. W przedsiębiorstwach przetwórstwa mięsa i wytwarzających wyroby mleczarskie innowacje dotyczyły przede wszystkim nowych i/

Tabela 1. Przedsiębiorstwa, które w latach 2005-2010 ponosiły nakłady na działalność innowacyjną i wprowadziły innowacje w zakresie produktów i procesów

Table 1. The enterprises, which in 2005-2010 incurred outlays on innovation performance and improved innovation in product and processes aspect

Wyszczególnienie/ Specification	Rodzaj wprowadzonych innowacji/Types of implemented innovations [%]				
	produkcyjne w zakresie/products in range of		procesowe w zakresie/processes in range of		
	wyrobów/ products	usług/ services	nowych metod wytwarzania/ new manufacturing methods	nowych metod z zakresu logistyki/ new methods in the logistic	nowych systemów wspierających procesy/ new methods in the processes supporting system
Przetwórstwo mięsa/ Meat processing	60,5	3,9	36,8	10,5	26,3
Przetwórstwo owoców i warzyw/Fruit and vegetables processing	39,6	2,1	41,7	18,8	27,1
Wytwarzanie wyrobów mleczarskich/Dairy product processing	59,7	1,6	46,8	17,7	25,8
Przetwórstwo zbóż/ Cereal processing	44,4	11,0	33,3	33,3	44,4
Razem/Total	54,4	3,1	41,0	15,9	27,2

Źródło: opracowanie własne na podstawie niepublikowanych danych GUS w Szczecinie
Source: own study based on not published data of Szczecin Statistical Office

Tabela 2. Jakość wprowadzonych innowacji w zakresie produktów
 Table 2. The quality of conducted product innovation

Wyszczególnienie/Specification	Wyroby nowe/ulepszone/New/ improved products [%]		Procesy nowe na rynku/ New processes on the market [%]	
	dla rynku/ on the market	tylko dla przedsiębiorstwa/ only for enterprise	tak/yes	nie wiem/don't know
Przetwórstwo mięsa/Meat processing	39,3	60,7	42,1	57,9
Przetwórstwo owoców i warzyw/ Fruit and vegetables processing	54,2	45,8	75,0	25,0
Wytwarzanie wyrobów mleczarskich/ Dairy product processing	35,7	64,3	56,3	43,8
Przetwórstwo zbóż/Cereal processing	50,0	50,0	100,0	0,0
Razem/Total	41,3	58,7	58,5	41,5

Źródło: jak w tab. 1

Source: see tab. 1

lub istotnie ulepszonych wyrobów. Wprowadziło je odpowiednio 60,5 i 59,7% innowacyjnych spółek. W 36,8 i 46,8% przedsiębiorstw zmiany dotyczyły nowych lub istotnie ulepszonych metod wytwarzania wyrobów i usług. Przedsiębiorstwa przetwórstwa owoców i warzyw (41,7%) wprowadzały przede wszystkim zmiany w zakresie metod wytwarzania produktów. W nieznacznie mniejszym zakresie (39,6% spółek) wprowadzono nowe i/lub istotnie ulepszone wyroby. W przedsiębiorstwach zajmujących się przetwórstwem zbóż zmiany w 44,4% spółek dotyczyły produktów i metod wspierających procesy, natomiast 33,3% zmian dotyczyło metod wytwarzania produkcji i logistyki. Wprowadzane w przedsiębiorstwach innowacje należy rozpatrywać również w ujęciu jakościowym² (tab. 2).

W 58,7% przedsiębiorstwach, które w badanym okresie ponosiły nakłady na działalność innowacyjną, wprowadzone w zakresie wyrobów zmiany stanowiły nowość wyłącznie dla przedsiębiorstwa. Pozostałe 41,3% zarządzających przedsiębiorstwami deklarowało, że wyroby stanowiły nowość dla rynku. Najwięcej nowości na rynek wprowadziły przedsiębiorstwa zajmujące się przetwórstwem owoców i warzyw (54,2%). W spółkach wytwarzających wyroby mleczarskie oraz zajmujących się przetwórstwem mięsa dominowały wyroby stanowiące nowość jedynie z punktu widzenia przedsiębiorstwa. Wprowadzono je odpowiednio w 64,3 i 60,7% spółek. W przedsiębiorstwach przetwórstwa zbóż liczba nowości w skali rynku i dla przedsiębiorstwa była jednakowa. Z udzielonych odpowiedzi wynika, że wprowadzone zmiany w zakresie procesów były oceniane jako nowe na rynku w 58,5% z nich, natomiast pozostali nie potrafili wskazać stopnia nowości tych zmian. Największy problem z zaklasyfikowaniem zmian w procesach mieli zarządzający przedsiębiorstwami przetwórstwa mięsa, natomiast wątpliwości w tym zakresie nie mieli menadżerowie spółek zajmujących się przetwórstwem zbóż. W tabeli 3 przedstawiono zasięg nowości wprowadzonych zmian w zakresie produktów.

Srednio 16% zarządzających była w stanie określić, czy wprowadzona w przedsiębiorstwie innowacja była nowością na rynku krajowym. Od 66 do 74,5% zarządzających stwierdziła, że wprowadzone innowacje produktowe nie były nowością na rynkach krajowym, europejskim i światowym. Znaczną rolę jednak udział zarządzających (17,9-25,5%), którzy nie byli w stanie określić stopnia nowości innowacji z punktu widzenia rynku. Może to oznaczać znajomość produktów jedynie z punktu widzenia najbliższego otoczenia lub ewentualnie rynku, na którym sprzedają wytwarzane wyroby. Najgorszą sytuacją pod tym względem wystąpiła z punktu widzenia

² Zgodnie z metodologią OECD/Eurostat [*Zasady gromadzenia...* 2005, s. 60] wyróżnia się cztery możliwe stopnie innowacyjności produktów i procesów: pierwszy stopień to produkty – procesy nowe tylko dla badanej spółki, lecz już funkcjonujące w innych firmach, branżach lub krajach, drugi stopień to produkty – procesy nowe w skali rynku, na którym działa przedsiębiorstwo, trzeci stopień to produkty – procesy nowe w skali kraju i czwarty stopień to produkty – procesy nowe na skalę światową.

Tabela 3. Stopień nowości innowacji produktowych w opinii zarządzających

Table 3. The innovation product level of novelty in managers opinions

Wyszczególnienie/ Specification	Innowacja nowa dla rynku, pierwsza/ New innovation on the market, the first [%]								
	w kraju/in country			w Europie/in Europe			na świecie/in the world		
	tak/ yes	nie/ no	nie wiem/ don't know	tak/ yes	nie/ no	nie wiem/ don't know	tak/ yes	nie/ no	nie wiem/ don't know
Przetwórstwo mięsa/ Meat processing	6,5	63,0	30,4	0	71,7	28,3	0	71,7	28,3
Przetwórstwo owoców i warzyw/Fruit and vegetables processing	26,3	52,6	21,1	0	78,9	21,1	0	78,9	21,1
Wytwarzanie wyrobów mleczarskich/Diary product processing	21,6	75,7	2,7	2,7	81,1	16,2	0	78,4	21,6
Przetwórstwo zbóż/Cereal processing	25,0	75,0	0,0	0,0	50,0	50,0	0	50,0	50,0
Razem/Total	16,0	66,0	17,9	0,9	75,5	23,6	0	74,5	25,5

Źródło: jak w tab. 1

Source: see tab. 1

rynku krajowego w przedsiębiorstwach przetwórstwa mięsa, natomiast z punktu widzenia rynku europejskiego i światowego – w przedsiębiorstwach zajmujących się przetwórstwem zbóż. W zależności od rodzaju prowadzonej działalności, od 50,0 do 78,9% zarządzających przedsiębiorstwami miało pewność, że wprowadzone innowacje w zakresie produktów nie stanowiły nowości zarówno na rynku krajowym, jak również europejskim i światowym.

W tabeli 4 przedstawiono cele działalności innowacyjnej przedsiębiorstw w zakresie produktów i procesów. Z punktu widzenia badanej populacji, najważniejszym celem była poprawa jakości produkowanych wyrobów i usług. Dla 48,6% badanych przedsiębiorstw miał on znaczenie wysokie, dla kolejnych 26,1% średnie. Stosunkowo dla niewielu zarządzających (11,3-14,1%) realizacja tego celu miała znaczenie niskie lub była bez znaczenia. W zasadzie jednakowe znaczenie dla zarządzających miało zwiększenie asortymentu wyrobów i usług oraz wejście na nowe rynki zbytu. Cel ten miał wysokie znaczenie dla 45,1-45,8% zarządzających i średnie dla 26,1%. Istotnym dla zarządzających było zastąpienie przestarzałych produktów lub procesów. Na średnie znaczenie celu wskazało 33,8% zarządzających, a na wysokie 30,3%. Łącznie dla 61,3% przedsiębiorców (33,8% – cel wysoki, 27,5% – cel średni) celem wprowadzonych zmian w zakresie produktów i procesów było zwiększenie zdolności produkcyjnych. Należy podkreślić, że jedynie odpowiednio 52,1 i 55,2% zarządzających, jako cel działalności innowacyjnej przyjęło poprawę bezpieczeństwa i higieny pracy pracowników, obniżkę materiałochłonności i energochłonności oraz obniżkę osobowych kosztów pracy na jednostkę produktu. Czy dalsze więc działania w zakresie poprawy warunków BHP oraz redukcji kosztów są faktycznie niemożliwe, czy też przedsiębiorcy nie widzą potrzeby realizacji zadań w tym zakresie. Jedynym celem, któremu większość zarządzających przypisuje niskie znaczenie lub wskazuje na brak znaczenia, jest zmniejszenie szkodliwości dla środowiska (odpowiednio 21,1 i 31% odpowiedzi).

Przedsiębiorstwom prowadzącym działalność innowacyjną w zakresie produktów i/lub procesów, w zależności od rodzaju prowadzonej działalności, przyświecały różne cele. Priorytetem dla spółek przetwórstwa mięsa (48,2% – cel wysoki) było zwiększenie asortymentu wyrobów i usług oraz równocześnie (po 46,4% odpowiedzi) poprawa jakości wyrobów i usług, wejście na nowe rynki zbytu lub zwiększenie udziału w rynku. Na cele te, oceniając ich znaczenie jako wysokie i średnie, wskazywało 69,6-75% zarządzających przedsiębiorstwami. Najmniejsze znaczenie w spółkach przypisywano zmniejszeniu szkodliwości dla środowiska i możliwości

Tabela 4. Cele działalności innowacyjnej przedsiębiorstw w zakresie innowacji produktowych i/lub procesowych z uwzględnieniem znaczenia celu
 Table 4. The aims of innovation enterprise performance in products or processes innovation with aspect of the aim importance

Wyszczególnienie/Specification	Przetwórstwo mięsa/ Meat processing				Przetwórstwo owoców i warzyw/ Fruit and vegetables processing				Wytwarzanie wyrobów mleczarskich/ Dairy product processing				Przetwórstwo zbóż/ Cereal processing				Cała populacja/ All enterprises			
	stopień znaczenia celu/the level of aim importance*																			
	1	2	3	4	1	2	3	4	1	2	3	4	1	2	3	4	1	2	3	4
Zwiększenie asortymentu wyrobów i usług/ Increasing number of product and services assortment	48,2	25,0	16,1	10,7	37,5	25,0	18,8	18,8	47,9	29,2	6,3	16,7	50,0	16,7	33,3	0,0	45,8	26,1	14,1	14,1
Zastąpienie przestarzałych produktów lub procesów/ Substitution of outdated products and processes	26,8	33,9	17,9	21,4	25,0	34,4	25,0	15,6	37,5	31,3	16,7	14,6	33,3	50,0	0,0	16,7	30,3	33,8	18,3	17,6
Wejście na nowe rynki zbytu lub zwiększenie udziału w rynku/ Entering new market or enlarging the share in the market	46,4	23,2	14,3	16,1	37,5	15,6	25,0	21,9	47,9	37,5	6,3	8,3	50,0	16,7	16,7	16,7	45,1	26,1	14,1	14,8
Poprawa jakości wyrobów i usług/ Improvement of product and services quality	46,4	28,6	10,7	14,3	43,8	25,0	15,6	15,6	52,1	27,1	8,3	12,5	66,6	0,0	16,7	16,7	48,6	26,1	11,3	14,1
Poprawa elastyczności produkcji/ Improvement of production flexibility	28,6	32,1	16,1	23,2	18,8	34,4	34,4	12,5	22,9	33,3	25,0	18,8	33,3	33,3	16,7	16,7	24,6	33,1	23,2	19,0
Zwiększenie zdolności produkcyjnych dla wyrobów i usług/ Increasing production capability for products and services	33,9	23,2	19,6	23,2	31,3	31,3	18,8	18,8	33,3	31,3	16,7	18,8	50,0	16,7	16,7	16,7	33,8	27,5	18,3	20,4
Obniżka osobowych kosztów pracy na jednostkę produktu/ Decreasing labor cost per one unit of product	19,6	33,9	19,6	26,8	21,9	25,0	34,4	18,8	20,8	39,6	20,8	18,8	16,7	66,7	0,0	16,7	20,4	35,2	22,5	21,8
Obniżka materiałochłonności i energochłonności/ Lowering raw material and energy absorption level	19,6	33,9	17,9	28,6	15,6	25,0	21,9	37,5	31,3	29,2	20,8	18,8	16,7	33,3	33,3	16,7	22,5	30,3	20,4	26,8
Zmniejszenie szkodliwości dla środowiska/ Decreasing level of harmfulness for environment	16,1	30,4	23,2	30,4	12,5	31,3	28,1	28,1	22,9	29,2	14,6	33,3	16,7	33,3	16,7	33,3	17,6	30,3	21,1	31,0
Poprawa bezpieczeństwa i higieny pracy pracowników/ Occupational safety and health of employers improvement	21,4	28,6	16,1	33,9	18,8	31,3	21,9	28,1	31,3	25,0	14,6	29,2	16,7	33,3	16,7	33,3	23,9	28,2	16,9	31,0

* Stopień znaczenia celu/The level of aim importance: 1 – wysoki/high, 2 – średni/average, 3 – niski/low, 4 – bez znaczenia/without importance

Źródło: jak w tab. 1

Source: see tab. 1

poprawy bezpieczeństwa i higieny pracy pracowników. Na brak znaczenia tego celu wskazywało odpowiednio 30,4 i 33,9% zarządzających. Dla przedsiębiorstw przetwórstwa owoców i warzyw najważniejszym celem innowacji produktowych i procesowych była poprawa jakości wyrobów i usług – 43,8% zarządzających określiło znaczenie celu jako wysokie, natomiast łącznie 68,8% jako wysokie i średnie. W 62,6% spółek łącznie na cel wysoki i średni, przyjęto zwiększenie asortymentu wyrobów i usług oraz zwiększenie zdolności produkcyjnych dla wyrobów i usług, dla 59,4% celem działalności innowacyjnej było zastąpienie przestarzałych produktów lub procesów. Najmniejsze znaczenie zarządzający tymi spółkami przypisywali możliwościom obniżenia materiałochłonności i energochłonności produkcji, a dla 37,5% spółek cel ten nie miał znaczenia. Taka postawa wynikała z dużej dostępności zużywanego surowca, a tym samym jego niskiej ceny. W przedsiębiorstwach zajmujących się wytwarzaniem wyrobów mleczarskich, jako najważniejsze cele działalności innowacyjnej (47,9-52,1% odpowiedzi) wskazywano poprawę jakości wyrobów i usług oraz zwiększenie ich asortymentu, a także wejście na nowe rynki zbytu lub zwiększenie udziału w rynku. Liczba zarządzających, dla których cele te miały łącznie znaczenie wysokie i średnie, wynosiła od 77,1 do 85,4%. Dla 33,3% spółek nie miało znaczenia zmniejszenie szkodliwości dla środowiska. Na odmienne cele działalności innowacyjnej w zakresie produktów i procesów wskazywały spółki zajmujące się przetwórstwem zbóż. Za najważniejszy cel 66,6% przedsiębiorstw uznało poprawę jakości wyrobów i usług. Biorąc pod uwagę łączną liczbę odpowiedzi wskazujących na wysokie i średnie znaczenie celu, 83,3-83,4% spółek dążyło do obniżenia osobowych kosztów pracy na jednostkę produktu oraz zastąpienia przestarzałych produktów lub procesów. Według zarządzających nie miało znaczenia dla spółek zmniejszenie szkodliwości dla środowiska i poprawa bezpieczeństwa i higieny pracy pracowników (po 33,3% odpowiedzi).

Wnioski

1. W większości przedsiębiorstw innowacyjnych wprowadzone zmiany dotyczyły wyrobów. Działania w tym zakresie prowadziły przede wszystkim przedsiębiorstwa zajmujące się przetwórstwem mięsa i wytwarzaniem wyrobów mleczarskich. Spośród innowacji procesowych wprowadzone zmiany dotyczyły przede wszystkim nowych metod wytwarzania produktów. Szczególnie często wprowadzono je w przedsiębiorstwach zajmujących się przetwórstwem owoców i warzyw. W przedsiębiorstwach przetwórstwa zbóż zmiany w równym stopniu dotyczyły nowych produktów i zmian w systemach wspierających procesy.
2. W przypadku innowacji produktowych przeważały te, które były nowością jedynie z punktu widzenia przedsiębiorstwa. W przypadku zmian określanych jako nowość w skali rynku przedsiębiorcy, często nie potrafili określić, na którym konkretnie rynku były one nowością. W większości przedsiębiorstw innowacje w zakresie procesów charakteryzowane były jako nowość na rynku. Jednak część przedsiębiorców nie potrafiła ocenić jakości wprowadzonych zmian.
3. Podstawowym celem działalności innowacyjnej w zakresie produktów i procesów była poprawa jakości wyrobów i usług, a także zwiększenie asortymentu produktów i wejście na nowe rynki zbytu lub zwiększenie udziału w rynku.

Literatura

- Janasz W., Kozioł-Nadolna K. 2011: *Innowacje w organizacji*, PWE, Warszawa, s. 12.
- Kotler Ph. 1994: *Marketing: Analiza, uwarunkowania, wdrażanie, kontrola*, Wydawnictwo Gebethner i S-ka, Warszawa, s. 322.
- Schumpeter J. 1960: *Teoria rozwoju gospodarczego*, PWN, Warszawa, s. 104.
- Wąsik M. 2008: *Innowacje wyzwaniem XXI wieku*, [W:] E. Skrzypek (red.), *Wpływ zarządzania procesowego na jakość i innowacyjność przedsiębiorstwa, t. II*, Lublin, Wydawca Zakład Ekonomiki Jakości i Zarządzania Wiedzą, Wydział Ekonomiczny Uniwersytetu M. Curie-Skłodowskiej w Lublinie, s.439.

- Wyrwisz J. 2003: *Znaczenie wdrażania strategii innowacji dla konkurencyjności przedsiębiorstw*, [W:] D. Niezgoda (red.), *Źródła przewag konkurencyjnych przedsiębiorstw w agrobiznesie*, AR w Lublinie, Lublin, s. 248.
- Zasady gromadzenia i interpretacji danych dotyczących innowacji*. 2005: Podręcznik Oslo, Wydanie III, Warszawa, s. 50-51.

Summary

The majority of the conducted innovation in enterprises concerned mainly products. These activities were implemented in meat and dairy processing trade companies. These conducted changes were new in enterprises perspective. The processes innovation rely on implementing new methods of manufacturing products. It appeared especially often in fruit and vegetables processing companies. In cereal processing enterprises the changes were implemented rather on equal degree and concerned new products and the system supporting manufacturing processes in current unit. In the majority of enterprises conducted innovations were assessed as new on the market. Nevertheless, considerable number of entrepreneurs were not able to properly value the quality of implemented changes. The basic aim of innovation performance in products and processes aspect were improvements of products and services quality as well as increasing number of products assortment and entering new market or achieving higher share in the market.

Adres do korespondencji
dr inż. Anna Wasilewska
Szkoła Główna Gospodarstwa Wiejskiego w Warszawie
Katedra Ekonomiki i Organizacji Przedsiębiorstw
ul. Nowoursynowska 166
02-787 Warszawa
tel. (22) 59 342 25
e-mail: anna_wasilewska1@sggw.pl